

Я. В. Ромусік,
к. е. н., ст. н. с. відділу економічного зростання та структурних змін в економіці,
ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", м. Київ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ СТАГНАЦІЇ

I. Romusik,
Ph.D., senior research officer, department of economic growth and structural changes in the economy,
Institute for economics and forecasting of National Academy of Sciences of Ukraine

ENSURING THE SUSTAINABILITY FOR SMALL AND MEDIUM BUSINESSES OF UKRAINE IN CONDITIONS OF ECONOMIC STAGNATION

У статті наведено оцінку економічної стійкості малого та середнього бізнесу країни, за результатами якої сформовано рекомендації щодо державної економічної політики у сфері підприємництва. Особливий акцент зроблено на заходах поліпшення доступу малих і середніх підприємств до фінансових ресурсів. Також значну увагу приділено запровадженню досвіду ЄС щодо політики інклюзивного підприємництва та надання рівних можливостей у заснуванні і веденні бізнесу різним соціальним верствам населення.

The article presents the evaluation of economic sustainability for small and medium-sized businesses of Ukraine, the results of which formed recommendations for state economic entrepreneurship policy. Significant emphasis is on measures to improve access of SMEs to finance. Also focused on the implementation of the EU experience on policy inclusive entrepreneurship and providing equal opportunities in establishing and doing business different social groups.

Ключові слова: малий та середній бізнес, регуляторне середовище, бізнес-середовище, економічна стійкість, інклюзивне підприємництво, бізнес-освіта, підприємницька мережа, інвестиційні компанії малого підприємництва, Європейська хартія малого підприємництва, Угода про Асоціацію України та ЄС, розвиток, кредитування, інфраструктура підтримки.

Key words: small and medium-sized business, regulatory environment, business environment, economic sustainability, inclusive entrepreneurship, business education, business network, small business investment companies, European Charter for small enterprises, Association Agreement for Ukraine and the EU, development, loans, infrastructure for support.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Забезпечення економічної стійкості підприємств малого та середнього бізнесу, здатність сектору успішно функціонувати та генерувати приріст доданої вартості

є важливим напрямом державної регуляторної політики, спрямованим на збільшення зайнятості та добробуту населення країни. Отже, наразі є актуальним визначення методики оцінки економічної стійкості сектору

відповідно до існуючої статистичної бази та розробка рекомендацій щодо державної регуляторної політики в сфері підприємництва для сприяння підприємницькій активності, відновленні зростання сектору малого та середнього бізнесу, зокрема.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ З ПРОБЛЕМИ

Питання розвитку та стимулювання малого і середнього бізнесу вивчали відомі закордонні та вітчизняні вчені: О.Е. Вільямсон, Л. Вальрас, Д. Кейнс, Ф. Кене, Д. Норт, Д. Рікардо, П. Самуельсон, А. Сміт, М. Хаммер, Й. Шумпетер, Ю. Авксентьев, З. Варналії, В. Мартиненко, Г. Одінцова, І. Райнін та ін., але актуальним залишається дослідження динаміки розвитку та структурних змін у секторі МСБ країни, оцінки економічної стійкості та перспектив розвитку сектору в світлі євроінтеграційних процесів, визначення інструментів державної політики в сфері підприємництва для збільшення бізнесу, що зростає, ліквідності підприємств, успішному функціонуванні на зовнішніх ринках, зокрема.

ЦІЛІ СТАТТІ

Ціллю статті є оцінка економічної стійкості малого та середнього бізнесу країни, в тому числі динаміки змін кількості суб'єктів господарювання та зайнятості, створення доданої вартості, фінансової спроможності та рентабельності операційної діяльності сектору, а також надання відповідних рекомендацій та пропозицій щодо покращення регуляторного та бізнес-середовища, доступу до фінансових ресурсів, надання рівних можливостей у заснуванні та веденні бізнесу різним соціальним верствам населення. Цей аналіз виконувався автором у рамках наукової тематики "Національні та глобальні детермінанти економічного зростання" НАН України.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Успішне функціонування суб'єктів господарювання є поєднанням ринкових факторів, якості державного управління та регуляторної політики, а також організаційної структури і бізнес-процесів підприємства. На основі аналізу категорії економічної стійкості, що є здатністю суб'єкта господарювання успішно (рентабельно) функціонувати та протистояти зовнішнім та внутрішнім викликам, запропоновано методику оцінки економічної стійкості сектору малого та середнього бізнесу (МСБ), що є синергією підходів до мікроекономічного аналізу підприємств у комплексі з макроекономічними показниками. Економічно стійкий сектор буде визначатись позитивним приростом до попереднього періоду кількості підприємств МСБ, з урахуванням рентабельності суб'єктів господарювання сектору, що є показником грамотних бізнес-процесів підприємств. Доповнення цього індексу приростами у ВВП, який створюється сектором МСБ, дає уявлення про внесок сектору у структуру ВВП та наявність у ньому фірм, що зростають. Оскільки підприємство є відкритою системою і функціонує також під впливом зовнішніх факторів, пропонується доповнити цей індекс показником якості бізнес-середовища країни, відповідний індекс взято із рейтингу Doing business, що складається щорічно Світовим бан-

ком. Об'єктивно такі прирости для економічно стійкого сектору повинні бути більшими одиниці. Сектор з низькою економічною стійкістю має вищезазначений індекс, що потрапляє до діапазону від 0 до 1, а економічно нестійкий сектор має від'ємний індекс економічної стійкості.

Обчислення економічної стійкості підприємств МСБ країни (табл. 1) показало, що сектор змінив межі показника економічної стійкості з низького до економічно нестійкого: показник економічної стійкості суб'єктів середнього підприємництва становив -0,015, а суб'єктів малого підприємництва, в т.ч. мікропідприємництва, -0,118 (2014 р.). У 2013 р. ці індекси становили 0,016 та 0,019, відповідно. Виключення становлять малі та середні підприємства сільського, лісового та рибного господарства, що зберегли свою частку у структурі доданої вартості та підвищили рентабельність операційної діяльності, отже, цей вид економічної діяльності МСБ країни є економічно стійким.

Значну роль у погіршенні показника економічної стійкості відіграла інфляційна компонента та зниження платоспроможного попиту населення, розрив технологічних ланцюгів і неспроможність їх ефективного та швидкого заміщення внаслідок анексії та окупації частини території країни, що відобразилося на фінансових результатах малих і середніх підприємств. Відсоток збиткових підприємств (2014 р.) становив: 33,1 — у мікробізнесі, 33,5 — у малому бізнесі та 37,4 — у середньому бізнесі країни. Від'ємний фінансовий результат показали підприємства мікро-, малого та середнього бізнесу за всіма видами економічної діяльності, окрім сільського, лісового та рибного господарства, а також середніх підприємств професійної, наукової та технічної діяльності і малих та середніх підприємств сфери освіти. Наявною є нестача власних обігових коштів як на ведення операційної діяльності, так і на модернізацію виробництва. Незважаючи на те, що банки очікують пом'якшення стандартів кредитування за короткостроковими корпоративними кредитами, в т.ч. для МСБ [1], актуальним залишається поступове зниження кредитних ставок до рівня європейських. Також важливим є вирішення проблеми отримання кредитів для малого бізнесу, що не має належної кредитної та бізнес-історії, а також заставного майна, так званих start-up'ів.

Відсутність дієвої торговельної політики, яка могла б допомогти підприємцям позиціонуватися на міжнародних ринках, зокрема ринку ЄС, призвело до неспроможності швидкої переорієнтації з російського напрямку та падінні товарного експорту, що склало: 29,3% (2015 р. до 2014 р.) та 19,5% (I кв. 2016 р. до I кв. 2015 р.), падіння експорту послуг склало 28,4% (2015 р. до 2014 р.) та 1,5% (I кв. 2016 р. до I кв. 2015 р.). В структурі товарного експорту переважає продукція сировинного, низькотехнологічного та середньо низькотехнологічного секторів промисловості.

У рамках вищезазначеного, для підвищення економічної стійкості підприємств МСБ країни в умовах економічної стагнації, доцільно вжити ряд заходів:

У частині поліпшення доступу МСП до фінансових ресурсів

— Створення національних: інвестиційного фонду, фонду кредитних гарантій та фонду ризикових, венчур-

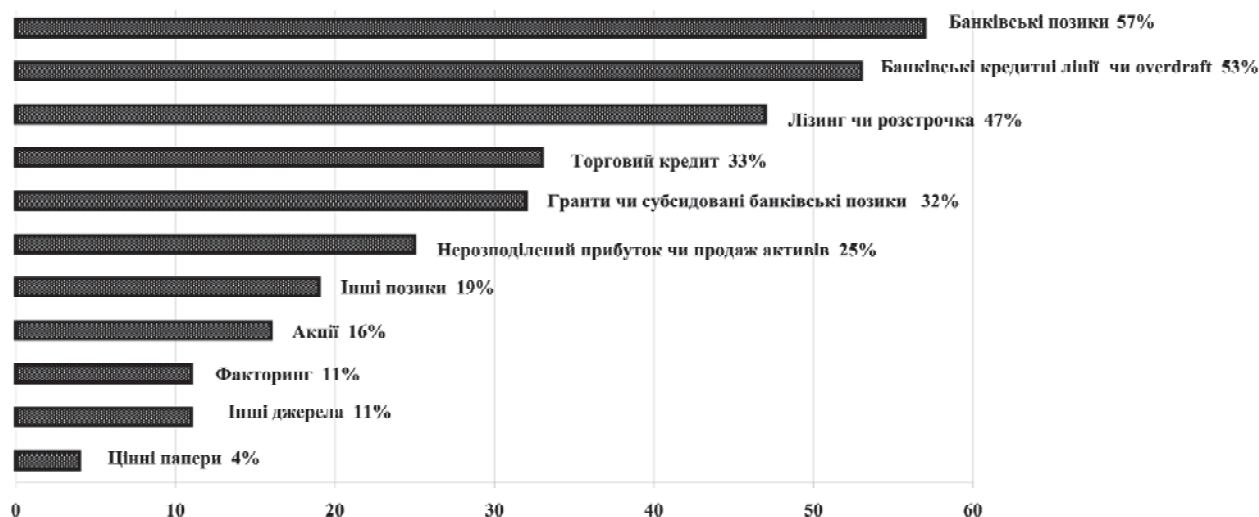

Рис. 1. Актуальність видів фінансування для малих і середніх підприємств, ЄС-28 (обстеження ЄЦБ, 2014 р.)

них капіталовкладень для МСП на кшталт європейських фондів, що становлять бюджет програми "COSME".

— Диверсифікація фінансових інструментів для малих та середніх підприємств: лізинг, пайове фінансування, солідарне фінансування, групове кредитування щодо європейського досвіду у застосуванні фінансових інструментів для МСБ (рис. 1, 2).

— Створення державно-приватних фондів зростання для малого бізнесу, що зростає, за досвідом інвестиційних компаній малого підприємництва США (Small Business Investment Companies — SBIC). Інвестиційні компанії малого підприємництва є вдалим поєднанням з точки зору корисної віддачі та дешевизни для казни спосіб прискорення економічного зростання. SBIC — це державно-приватний різновид фондів private equity, в тому числі венчурних, де значна частка капіталу (до 75%) утворюється за рахунок державних коштів, а управління має виключно приватний характер, унеможливаючи будь-яку бюрократичність. SBIC мають дві характерні властивості: по-перше — це спосіб фінансування зі сторони держави через надання держгарантій, що

забезпечує дешевизну капіталу для приватного інвестора в SBIC, друге — націленість на мале підприємництво, 25% капіталу кожного SBIC має бути проінвестовано у малі підприємства з матеріальними активами, що не перевищують 6 млн доларів і з середнім чистим доходом за два роки до вкладень SBIC не вище за 2 млн доларів; нематеріальні активи малих підприємств, тобто інтелектуальна власність, торгові марки та ін. не враховуються. Кожний SBIC має керуючих партнерів (general partners) і простих партнерів — приватних інвесторів. Перші керують всією діяльністю фонду, другі надають капітал по мірі підготовки першими інвестиційних можливостей. У середньому SBIC отримує від держави гарантії у розмірі двох вкладених простими партнерами капіталів, отже пропорція між приватним та державним капіталом складає 1:2, у деяких SBIC ця пропорція складає 1:3 (максимально допустимо). Задача управляючих — знайти малі підприємства, що шукають додатковий капітал і здатні багатократно збільшити свої продажі і, відповідно, ринкову капіталізацію та вкласти у них кошти SBIC в обмін на частину акцій. Відповідно

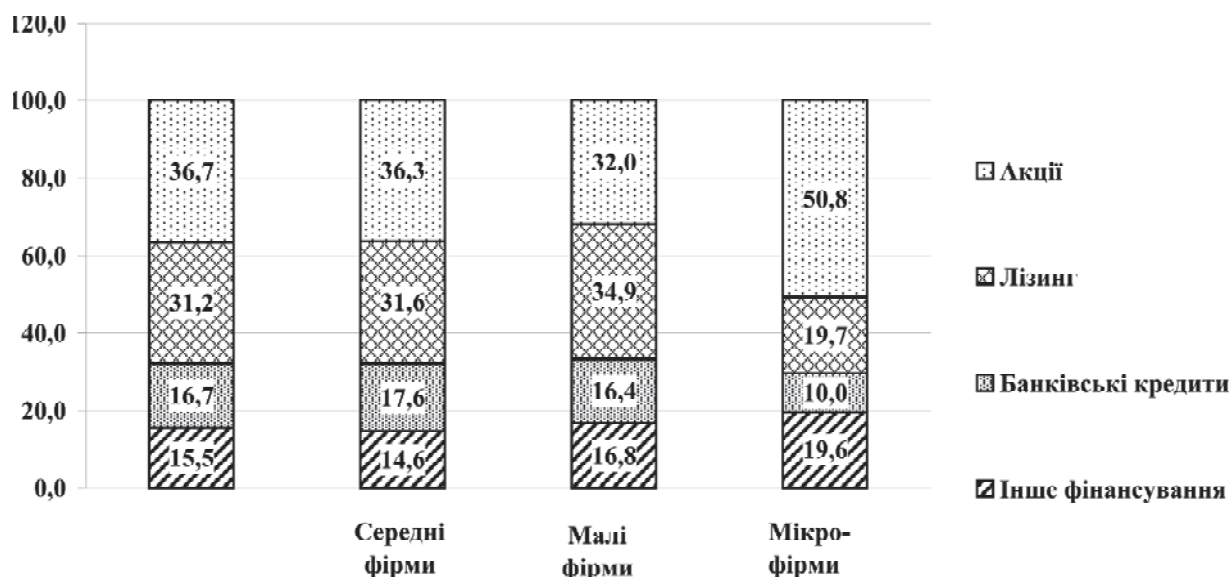

Рис. 2. Джерела фінансування інвестицій в основний капітал європейськими МСП, % (2010 р.)

до законодавства, SBIC мають право інвестувати протягом перших п'яти років з десяти, а останні п'ять років мають присвятити виходу з інвестицій, тобто підготовці портфельних компаній до продажу їх акцій і самої продажі. При цьому встановлено термін, протягом якого SBIC може володіти акціями однієї і тієї ж компанії — сім років. Цей термін може бути пролонговано рішенням SBA кожен раз на один рік. Характерним є те, що Управління малого підприємництва (Small Business Administration) взагалі не отримує коштів по програмі SBIC з державної казни США. Коли черговому SBIC потрібні кошти, SBA випускає гарантовані зобов'язання. Ці гарантії спочатку придбає уповноважений банк SBA, а два рази на рік вони сек'юритизуються і виходять на відкритий ринок цінних паперів. Зобов'язання усіх існуючих SBIC об'єднуються і купуються у банку "скопом" інвестиційним трастом. Траст випускає цінні папери, відомі як Trust Certificates, забезпечені зобов'язаннями SBIC. Далі інвестиційні компанії — "андеррайтери" — продають ці трастові сертифікати на фондовій біржі. Ціна сертифікатів встановлюється на основі прибутковості десятирічних державних облігацій США. Ризики держави щодо можливої втрати казенних грошей погашаються "круговою порукою" всіх SBIC, що відраховують у страховий протизбитковий фонд SBA кошти на відшкодування збитків фондів-"невдах" [2].

Щодо надання допомоги підприємцям у позиціонуванні на міжнародних ринках

— Відкриття експортно-кредитного агентства та підтримка вітчизняного експортера через дієву систему фінансування, гарантій, страхування, а також шляхом підписання угод про транскордонне співробітництво тощо.

— Переговори щодо усунення квот на поставки продукції вітчизняного виробництва на ринок ЄС, передусім в агробізнесі та харчовій промисловості.

У частині покращення регуляторного середовища та захисту прав власності

— Створення українського комерційного арбітражу по типу міжнародного комерційного арбітражу в Лондоні для вирішення бізнес-спорів та подолання неефективної системи захисту прав власності.

— Наближення законодавства України про конкуренцію та практику застосування до *acquis* ЄС (відповідно до статті 256 Угоди про асоціацію з ЄС).

Щодо розвитку підприємницьких мереж

— Залучення допомоги ЄС з метою створення єдиної інформаційної системи та веб-сайту "Європейська мережа підприємств — Україна" для налагодження зв'язків між вітчизняними та європейськими товаровиробниками.

Щодо розвитку бізнес-освіти та навичок підприємництва

— Проведення тренінгів та надання консультативних послуг для вітчизняних бізнес-структур, у тому числі в рамках регіональних консультаційних центрів підтримки ЄС малого та середнього бізнесу (програма EU SURE).

— Запровадження бізнес-модулів як обов'язкової компоненти освітньої схеми на рівні середніх шкіл, а також коледжів і університетів для гармонізації з освітніми програмами ЄС.

— Освітні програми для підприємців з питань лідерства, управлінських навичок, фінансової грамотності для стимулювання підприємництва, що націлено на зростання.

Щодо надання рівних можливостей у заснуванні та веденні бізнесу

— Запровадження політики інклюзивного підприємництва, що націлена на надання рівних можливостей для заснування бізнесу та його зростання всім верствам населення, в т.ч. підтримку бізнес-росту завдяки широкому залученню до підприємницької діяльності тих верств населення, які традиційно стикаються з більшими викликами та бар'єрами у заснуванні та веденні підприємницької діяльності — жінки-підприємці, молодь, сеньйори, етнічні меншини, безробітні, а також іммігранти. Вищезазначена політика має гарантувати соціальну стабільність завдяки збільшенню в суспільстві прошарку середнього класу та його добробуту, а також збільшити частку зайнятості в структурі економіки країни. Корисним для України є використання досвіду ЄС щодо політики інклюзивного підприємництва, що відображено у відповідних аналітичних матеріалах OECD [3; 4]. Біля 22,7 млн (75%) самозайнятих людей в ЄС (2013 р.) були представлені вищезазначеними соціальними групами. Як показує досвід ЄС, не варто вважати, що ці категорії підприємців мають генерувати лише низьку додану вартість, або мати фірму, де працює лише одна людина. Стандартне визначення OECD фірми з високим зростанням як такої, що в річному вимірі має зростання доходу вище 20% протягом трьох останніх років, вплив таких фірм на економічний розвиток та створення робочих місць є незаперечним. Однак лише 4% фірм у змозі досягти рівня зростання 20% у більшості країн OECD. Політика інклюзивного підприємництва націлена на допомогу підприємцям (із вищезазначених верств населення) щодо створення економічно стійких підприємств, які мають потенціал до створення додаткових робочих місць.

Серед ключових пунктів політики підтримки інклюзивного підприємництва:

— Мотивація підприємництва, що орієнтовано на зростання, за допомогою ролевих моделей та успішного досвіду інших людей (рекламні компанії та навчальні програми), бізнес-нагород та підприємницької освіти. Формування подібного виду мотивації та впевненості в собі щодо можливості зростання свого бізнесу, має на меті збільшення кількості *start-up*ів, зростання доданої вартості, зайнятості та інновацій.

— Підтримка підприємців шляхом полегшеного доступу до мікрокредитування, а також підтримка інших форм фінансування — лізинг, пайове фінансування через бізнес-ангелів, солідарне фінансування, групове кредитування, *Crowdfunding*.

— Доцільним є створення фондів зростання для бізнесу, що зростає, і подолання розриву між інвесторами — бізнес-ангелами та підприємцями.

— Освітні програми для підприємців з питань лідерства, управлінських навичок, фінансової грамотності для стимулювання підприємництва, що націлено на зростання.

— Створення підприємницьких мереж з структурованими програмами для допомоги підприємцям у збільшенні пулу ресурсів і знань.

У рамках політики інклюзивного підприємництва актуальним є впровадження схем, що підтримують зростання, зокрема:

— підтримка потенційних учасників програм росту бізнесу в рамках існуючих mainstream програм зростання бізнесу;

— підтримка цільових програм, що направлені конкретно на стимулювання бізнес-росту серед жінок-підприємців, молоді, сеньйорів, етнічних меншин, безробітних, а також іммігрантів;

— процес відбору має відбуватися для учасників у будь-яких програмах бізнес-росту.

Державна політика підтримки зростання бізнесу (сприяння набуттю важливих ресурсів зростання, в т. ч. фінансових, професійних навичок і мереж) більш ефективна, якщо вона орієнтована на людей, які проявляють готовність до зростання. Підприємці з готовністю до зростання можуть бути ідентифіковані за допомогою інтерв'ю та опитувань.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Найбільш актуальними проблемами для малого та середнього бізнесу є: нестача обігових коштів та складність доступу до фінансів, відсутність чіткої програми підтримки, недостатня поінформованість щодо існуючих програм розвитку та грантів, брак знань для розвитку бізнесу, необхідність поліпшення бізнес-клімату країни. Існуючі проблеми вказують на те, що напрями розвитку МСБ країни доречно побудувати за такими блоками, як вони існують у програмі конкурентоспроможності МСБ ЄС "COSME" [5] та Європейської хартії малого підприємництва [6]: створення сприятливого бізнес-середовища та сприяння розвитку підприємництва, покращення доступу до нових ринків та інтернаціоналізація бізнесу, полегшення доступу до фінансування; підтримка інноваційності та конкурентоспроможності, розвиток та підтримка інформаційних мереж для малих та середніх підприємств.

Подальші дослідження можна розвивати в напрямку оцінки економічної стійкості в розрізі видів економічної діяльності малого та середнього бізнесу країни, розробці механізмів та інструментів підвищення економічної стійкості функціонування суб'єктів господарювання.

Література:

1. Аналітичний звіт "Опитування про умови кредитування". — Вип. № 6 (18) // Офіційний сайт Національного банку України. — Режим доступу: <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=30391036>
2. Громковский В. Как американцы догоняли СССР за счёт малых предприятий / В. Громковский // Эксперт. — 2016. — №7. — 15—21 февраля 2016. — С. 5—9.
3. OECD / European Union (2013), Policy Brief on Evaluation of Inclusive Entrepreneurship Programmers: Entrepreneurial Activities in Europe, OECD Publishing, Paris. — Режим доступу: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=11086&langId=en>

4. OECD / European Union (2015), The Missing Entrepreneurs 2015: Policies for Self-employment and Entrepreneurship, OECD Publishing, Paris. — Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264226418-en>

5. COSME programme / European Commission. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/growth/smes/index_en.htm

6. European charter for small enterprises / European Commission. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/charter/docs/charter_en.pdf

References:

1. National bank of Ukraine (2016), "Analytical Report "Polls of credit conditions", vol. № 6(18), available at: <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=30391036> (Accessed 01 June 2016).
 2. Gromkovskij, V. (2016), "As Americans catching up the USSR at the expense of small businesses", Jekspert, vol.7, pp. 5—9.
 3. The official site of European Commission (2013), "Policy Brief on Evaluation of Inclusive Entrepreneurship Programmers: Entrepreneurial Activities in Europe", available at: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=11086&langId=en> (Accessed 01 June 2016).
 4. The official site of European Commission (2015), "The Missing Entrepreneurs 2015: Policies for Self-employment and Entrepreneurship", available at: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264226418-en> (Accessed 01 June 2016).
 5. The official site of European Commission (2015), COSME programme, available at: http://ec.europa.eu/growth/smes/index_en.htm (Accessed 01 June 2016).
 6. The official site of European Commission (2015), "European charter for small enterprises", available at: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/charter/docs/charter_en.pdf (Accessed 01 June 2016).
- Стаття надійшла до редакції 06.06.2016 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73